

Jan Amos Komenský

Kdo vlastně byl Jan Amos Komenský? Sám sebe charakterizoval jako: „*původem Moravan, jazykem Čech a povoláním teolog.*“¹ Tato věta se jeví pro definici neobvykle čínorodého člověka, jehož teze ovlivňují pedagogiku, teologii a filosofii i po čtyřech staletích, jako silně nedostačující. Přesto má v sobě jistou vypovídající hodnotu. Navzdory pohnutým životním osudům a dobrovolně nedobrovolným putováním daleko od svého rodiště, nosil Komenský Moravu hluboko ve svém srdci. Svědčí o tom mimo jiné i slovo *Moravus* (latinsky Moravan), které v zahraničí přidával ke svému jménu. Zcela v tomto duchu pak hovoří i jeho dedikace na sklonku života: „*Milé matce mé vlasti, zemi Moravské, jeden z věrných synů jejích.*“²

Nejstarší známý portrét Komenského
mědirytina z roku 1642
autor: George Gilovera

Podívejme se teď trochu blíže na život jednoho z největších Moravanů všech dob.

Jan Amos Komenský se narodil 28. března roku 1592. O místo jeho rodiště „soupeří“ hned několik lokalit. V podstatě není historického pramene, který by na tuto otázku jednoznačně odpověděl. S přívlastkem nejpravděpodobnější se výběr zužuje na obec Nivnici a město Uherský Brod³. Základní vzdělání absolvoval slovácký rodák ve Strážnici na bratrské škole. Zřejmě již v dětství tak narazil na svého budoucího mecenáše, dalšího velkého Moravana – Karla staršího ze Žerotína. Ten tehdy spravoval Strážnici jako poručník za nezletilého Jana Bedřicha ze Žerotína. K širším kontaktům, které i Komenskému v mnoha ohledech určily životní cestu, došlo později v Přerově, kde rovněž navštěvoval bratrskou školu. Tam svým nadáním upoutal pozornost rektora Jana Albína a byl doporučen pro duchovní dráhu. Od roku 1608 je tak Komenský úžeji spjat s Jednotou bratrskou, která se mu stala „*novou matkou a ochránkyní.*“ Jednota bratrská strategicky podporovala vzdělání jako jednu z nejvýznamnějších zbraní proti sílící vlně rekatolizace. Součástí tohoto trendu byly i zahraniční studia a cesty. I proto po Přerově Komenský studoval od roku 1611 v Herbornu, po té absolvoval poznávací cesty po Německu i Nizozemí a tuto zahraniční stáž ukončil roku 1614 v Heidelbergu. Univerzita tohoto města byla tou dobou přední evangelickou školou na německé půdě. Peníze určené na návrat, utratil mladý Moravan za Koperníkův rukopis a tak se na cestu domů vypravil pěšky. Vzhledem k tomu, že se jednalo o více než 500 km., byl to dozajista úctyhodný fyzický výkon.

Logo univerzity v Heidelbergu

Po návratu ze zahraničí působil Komenský jako rektor v Přerově a po té ve Fulneku, kde byl vysvěcen na kněze. Ve Fulneku zřejmě prožil neklidnější a nejšťastnější léta svého života. Oženil se s Magdalenou Vizovskou a na roky strávené na pomezí Moravy a Slezska v budoucnu rád vzpomínal. Po vypuknutí stavovského povstání v Čechách, které se proti vůli Karla staršího ze Žerotína rozšířilo i na Moravu, vyjadřoval Komenský podporu radikální straně v čele s Ladislavem Velenem z Žerotína. Stejně jako většina evangelíků věřil, že nastal čas změny od Habsburků a katolické nadvlády. A podobně jako většina evangelíků, ani Komenský nechápal prozřetelnost svého mecenáše, jehož odhady byly v tomto případě přesné. Porážka povstání roku 1620 sice Moravě nepřinesla tak tvrdé represe jako Čechám, ale pro evangelíky odmítající konverzi měla stejné důsledky. Komenskému tak nastal čas úkrytů na Žerotínově panství, kde také sepsal

Karel starší z Žerotína
Komenského mecenáš a ochránce

díla jako *Truchlivý*, *Hlubina bezpečnosti* a později *Labyrint světa a ráj srdce*. Posledně jmenovaný spis věnoval svému ochránci a podporovateli Karlu staršímu ze Žerotína.

Roku 1622 ovdověl, když jeho manželka podlehla morové epidemii. V Brandýse nad Orlicí, který tehdy patřil Žerotínům, se Jan Amos podruhé oženil s Marií Dorotou Cyrilovou. Z východních Čech vedla roku 1628 cesta Komenského do Polského Lešna, které se tou dobou stávalo centrem bratrského exilu. Tam byl také zvolen biskupem Jednoty. V Lešnu začal jeho zájem o pedagogiku, když se stal zástupcem rektora tamního gymnázia. Do této doby spadají jeho díla *Velká didaktika*, *Informatorium školy mateřské* a zejména *Brána jazyků otevřená*, která Komenskému zajistila věhlas.

Brzy k němu mířily nabídky z velké části Evropy. Roku 1641 odchází na pozvání parlamentu do Anglie, kde i přednáší před Královskou akademií věd. Rok na to míří jeho kroky do Švédska, ve kterém shodně s většinou evangelického exilu vidí naději pro svoji víru na Moravě. Ve Švédsku měl Komenský pod patronací Louise de Geera⁴ reformovat školství. V severské zemi napsal *Nejnovější metodu jazyků* a část *Obecné nápravy věcí lidských*. Jeho úsilí zde však ve velké míře, nebylo navzdory nátlaku vlivného nizozemského mecenáše přijato. Roku 1648 se Jan vrátil do Lešna, kde pochoval svoji nemocnou manželku. Vestfálský mír téhož roku pak pohřbil i naději na návrat do vlasti. Pod tíhou této skutečnosti sepsal *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*.

Vlastní kresba Komenského k Labyrintu světa
a ráji srdce

O rok později se potřetí oženil s více než o třicet let mladší Janou Gajusovou původem z Týna nad Vltavou. Mezi lety 1651 a 1654 působil Komenský na žádost uherského šlechtice Zikmunda Rákocziho⁵ v městě Sárospatak (Blatný Potok - severovýchod dnešního Maďarska). Obdobně jako ve Švédsku i zde měl reformovat školství, ale paralelně se skandinávskou zemí, ani v Uhersku své záměry nedokončil. Do této etapy spadají jeho spisy *Svět v obrazech* a *Škola hrou*.

Ludvík de Geer
podporovatel Komenského

Roku 1654 se Komenský vrátil do Lešna. Zde se věnoval Panosofii a vydal *Slovník české řeči* a *Slovník pansofických definic*. Švédsko – polský konflikt se tomuto městu, alespoň zpočátku vyhýbal. Nakonec ale útrapy války postihly roku 1656 i Komenského útočiště a velkou část města při obléhání zasáhl požár. Komenský přišel takřka o veškerý majetek a plameny strávily i velkou část jeho rukopisů. Téhož roku proto odjíždí Jan Amos na pozvání Ludvíka de Geera do Amsterdamu, kde prožil poslední roky svého života a kde byla vydána velká část jeho díla. Zemřel po delší nemoci 15. listopadu 1670 a pochován je v kostelíku v Naardenu.

Komenského život i dílo jsou nestárnoucí inspirací. Spatřujeme neutichající sílu ducha, která navzdory všem útrapám hnala ušlechtilého Moravana vpřed. Věřil nejen v Boha, ale i v lepší lidstvo a nápravu, která leží v toleranci, vzdělání a poznání. Poselství Jana Amose Komenského bychom měli mít na paměti.

Zajímavosti

Prakticky od chvíle kdy Komenský opustil svoji vlast, nepřestával věřit v brzký návrat a obrat poměrů. Když vojenská a politická situace nenabízela tyto předpoklady, uchýlil se k víře v proroctví, které je naplňovaly. Sepisoval projevy vizionářů, například Kristýny Poniatowské, Kryštofa Kottera či Mikuláše Drábíka a dokonce je používal při apelaci na politické představitele.

Jan Amos Komenský se ve všem snažil působit komplexně. Zájem o pansofii („vševědu“) nebyla jen póza myslitele, ale skutečný životní postoj. Komenský se snažil pochopit *veškerenstvo dění a věcí*. Málo známý je například fakt, že se pokoušel sestavit perpetuum mobile. Jeho soustrojí mělo být poháněno závažími, která gravitační silou vytváří pohyb. Zajímavý, byť neúspěšný pokus o přeměnu přírodních sil v mechanický pohyb.

Mapa Moravy, kterou vydal roku 1627 v Nizozemí, se svým precizním vypracováním stala na příštích 100 let nejčastějším kartografickým zobrazením Komenského rodné země.

Zájem o Komenského práci překračoval již za jeho života přírodní i ideologické hranice. Mnozí kolonizátoři Severní Ameriky chtěli vtělit Komenského teze do „Nového světa“. Dokonce i katolická Francie prostřednictvím kardinála Richelieu několikrát oslovila Jana Amose, se snahou získat jej pro své prostředí.

Poznámky:

- 1) Takto se Komenský uvedl v díle *Opera omnia didactica* roku roku 1657
- 2) v poznámkovém archu o všenápravě: *Clamores Eliae (Výzvy Eliášovy)* sepsaném mezi lety 1665 - 1670
- 3) Obvykle bývá uváděna také obec Komňa, ale tu zmínil pouze Komenského přítel Mikuláš Drábík a to jen v jednom případě
- 4) Ludvík de Geer (1587 – 1657) – valonský šlechtic a podnikatel; prostřednictvím válečných obchodů vlivná persona západní Evropy; Komenského podporoval i jeho syn Vavřinec de Geer (1614 – 1666)
- 5) Zikmund Rákoczy (1623 – 1652) – bratr sedmihradského knížete Jiřího II. Rakoczyho

Použitá literatura:

- Kumpera, J: Jan Amos Komenský – Poutník na rozhraní věků, Ostrava 1992
- Polišenský, J: Komenský – Muž labyrintů a naděje, Praha 1996
- Kožík, F: Světlo v temnotách – Bolestný a hrdinský život Jana Amose Komenského, Praha 1970
- Válka, J: Dějiny Moravy II. – Morava reformace, renesance a baroka, Brno 1996
- Ottova encyklopedie obecných vědomostí, Praha 1910

**Pro Moravskou národní obec zpracoval Jaroslav Svozil
V Postřelmově 21. 2. 2012**